

SOCIONOMENS FORSKNINGSSUPPLEMENT

NR 16

foto: tidningen Föräldra&Barn

Ungdomars livsvillkor i en föränderlig värld

AV YVONNE SJÖBLOM

SOCIONOMENS FORSKNINGSSUPPLEMENT

Redaktion

Marie-Anne Egerö
tf chefredaktör, ansvarig utgivare
08-617 44 37
marie-anne.egero@akademssr.se

Växel

08-617 44 00

Fax

08-617 44 40

Post

Box 128 00
112 96 Stockholm

E-post

socionomen@akademssr.se

Internet

www.socionomen.nu

Supplementets redaktionsråd/lektörer

Elisabeth Backe Hansen,
Margareta Bäck Wiklund, Ulf G Conrah,
Ulla-Carin Hedin, Sven Hessle,
Eva Jeppsson Grassman, Stig Larsson,
Lennart Nygren, Tapio Salonen,
Sissel Seim, Haluk Soydan, Rolf Stål,
Lars Svedberg och Peter Westlund

*Åsikter som framförs i
signerade artiklar och recensioner
står för författarna.*

Socionomen

ISSN 0283—1929

Denna artikel har som syfte att beskriva och diskutera ungdomars livsvillkor i förhållande till några problemområden. Artikeln kommer att ta sin utgångspunkt i forskning om *ofrivilliga uppbrott i form av rymning/utkastning hemifrån*, men kommer också översiktligt att behandla ungdomars livsvillkor i förhållande till andra närliggande problemområden, som exempelvis psykisk ohälsa.

Generellt visar forskning om ungdomars livsvillkor att den i allmänhet är god.¹ De flesta ungdomar lever ett gott liv, de har god hälsa, trivs med tillvaron, har goda relationer till vuxna och jämnåriga samt ser med tillförsikt på framtiden. Det är viktigt att slå fast som utgångspunkt då denna artikel i huvudsak kommer att fokusera på ungdomars livsvillkor i förhållande till några utvalda problemområden.

Underlaget till denna artikel har främst hämtats från kartläggningar, rapporter, utredningar och forskning som genomförts både på nationell och lokal nivå² och som behandlat frågor om ungdomars livsvillkor på en generell nivå och mer specifikt i förhållande till några problemområden så som rymning och utkastning hemifrån och psykisk ohälsa bland ungdomar under främst 1990-talet.

Bakgrund

Slutet av 1900-talet kan beskrivas som en tid då ungdomar drabbades hårt av den ekonomiska krisen och de försämrade finanserna i Sverige. Ungdomar i ekonomiskt utsatta familjer fick en lägre välfärd i jämförelse med andra barn och ungdomar³. Den offentliga sektorn drabbades av försämrade ekonomiska villkor vilket troligen också har påverkat ungdomars välfärd. Det har också exempelvis skett påtagliga åtstramningar inom skolans område, en central arena för barn och ungdom. De ekonomiska medlen per elev har minskat, lärartätheten har sjunkit och lärarnas arbetsmiljöproblem har ökat betydligt.

Forskare har också under denna tid observerat en ökning i andel unga som omhändertagits för samhällsvård och som blivit föremål för förebyggande åtgärder inom den sociala barnvården. Det är svårt att mäta hur exakt dessa olika förändringar har påverkat ungdomars välfärd och hur de förhåller sig

1. SOU 2001:55

2. På lokal nivå utgör Stockholms kommun det exempel som företrädesvis har studerats i förhållande till nämnda problemområden.

3. Socialmedicinsk tidskrift, nr 3/2003

till varandra. Men det förefaller vara relevant att ställa sig frågan om de strukturella förändringarna i samhället också avspeglar sig i antal unga som drabbas av olika problem och som blir föremål för samhällets åtgärder exempelvis inom den sociala barnvården.⁴

Vad gäller kunskapsläget angående ungdomars livsvillkor kan generellt sägas att gruppen ungdomar utgör en social kategori som det ofta saknas systematiserad kunskap om. Det innebär att det finns kunskapsluckor både gällande forskning om ungdomars livsvillkor, hur välfärd och hälsa fördelas bland dem och kunskap om samhällets stöd till ungdomar som behöver insatser av olika slag. Bristen på studier gäller främst sådana där barn och ungdomar själva är uppgiftslämnare och där innehållet är brett och urvalet riksrepresentativt.⁵

I artikeln hänvisas till ungdomar som har olika ålder. Det är ofrånkomligt eftersom en stor del av kunskapsunderlaget innehåller en bred beskrivning av olika åldersgrupper. Jag har valt att också inkludera data som beskriver äldre ungdomars levnadsförhållanden även om min målsättning har varit att ha fokus på ungdomar mellan 13–18 år.

Jag kommer inledningsvis att beskriva ungdomars förändrade livsvillkor i förhållande till förändringar i familjelivet. I förhållande till bakgrundsvariabler som social klass och kön där också frågor om etnicitetens inverkan på livsvillkoren översiktligt kommer att behandlas. Efter det beskriver jag två problemområden för ungdomar; psykisk hälsa och ofrivilliga uppbrott i form av rymning och utkastning hemifrån. I samband med det diskuteras i artikeln också samhällets möjligheter till insatser och stöd för ungdomar som drabbas av dessa problemområden. Jag kommer i detta sammanhang framförallt koncentrera mig på socialtjänstens roll i förhållande till ungdomar som bryter upp hemifrån genom rymning och/eller utkastning.

Ungdom och problem

Ungdom som begrepp är komplicerat att definiera. Det är både en fysiologisk utvecklingsfas som inleds med puberteten och en psykologisk livsfas. Det är också en social kategori som bestäms av samhälleliga och institutionella förhållanden. Lagstiftningen är det ramverk som reglerar åldersgränser och sociala handlingar som att utbilda sig, flytta hemifrån, erhålla ett arbete, bli självförsörjande och bilda familj och som också formar begreppet ungdom. Men ungdom är också något kulturellt som får sin bestämning genom exempelvis musikens, språkets och bildernas olika uttryck.

Att förknippa ungdomstiden med problem av olika slag förefaller i den allmänna debatten som vanligt. Även om definitionen av vad som betraktas som problem har skiftat över tid beroende av hur föreställningar om rätt och fel, ont och gott förändrats i samhället förefaller sambandet mellan ungdom och problem som starkt. Men det finns forskare som har ifrågasatt kopplingen mellan dessa bägge begrepp. Den danske ungdomsforskaren Sven Mørch har framhållit vikten av att skilja på ungdomsproblem och ungdomars problem.

Innebörden av ordet ungdomsproblem speglar att vuxensamhället tillskriver en annan grupp problem som nödvändigtvis inte behöver spegla hur ungdomar uppfattar sin situation. Att använda ordet ungdomsproblem kan innebära att skulden för ungdomars problem läggs på ungdomarna eftersom det språkligt förmedlar att det är ungdomarnas problem och inte samhällets. Att i stället diskutera *ungdomars problem* innebär att fokus förskjuts till hur ungdomar själva upplever sin situation i sitt livssammanhang. Då är det ungdomen själv som definierar vad som är problematiskt.⁶

Ungdomsproblem och kön

Begreppet ungdomsproblem kan också diskuteras utifrån ett könsperspektiv. I forskning om ungdom och kön förs tanken fram att pojken och den unge mannen utgjort den norm som även gällt för flickor och unga kvinnor och att flickor på så sätt förblivit osynliga i förhållande till framväxten av både ungdoms- och ungdomsproblembegreppet.⁷

Historiskt och fram till i dag har pojkars problem knutits till våld, missbruk och kriminalitet. För flickors del har det varit och är fortfarande deras sexualitet som vållar oro och definieras som problematisk. Det finns alltså skillnader mellan könen som förblir obelysta när diskussionen fokuseras på ett mer generellt begrepp som ungdomsproblem. Forskning har visat att flickors moral hanteras strängare än pojkars vid bedömningar av vad som är avvikande beteenden. Ingripanden mot pojkar sker främst vid kriminalitet och våld. Flickor blir föremål för ingripanden vid rymning, promiskuitet, olydnad och alkoholförtäring.⁸

4. Lundström & Sallnäs, Socialvetenskaplig tidskrift 2-3, 2003

5. Socialmedicinsk tidskrift, nr 3/2003

6. Mørch 1987.

7. Mørch 1985; Andersson 1996.

8. Andersson 1996.

Flickors och pojkars avvikande beteenden bedöms på olika sätt. Anderson⁹ skriver att ett riskbeteende för pojkar är en aktiv handling medan flickors riskbeteende ofta utgörs av att de utsätter sig för risken att bli offer för andras handlingar. Samma beteende som tolereras för pojkar betecknas som avvikande för flickor. Det avvikande beteendet som kallas promiskuösitet tycks vara förbehållet för flickor medan samma beteende för pojkar betecknas som normalt.

Bland Skå-barnen på 50-talet var det på grund av så kallad lösaktighet som flickorna hamnade där.¹⁰ Ett annat vanligt beteende som också leder till kontroll och omhändertagande för flickor är rymning. 1982 uppgavs att 47 procent av flickorna på ungdomsvårdsskola eller liknande hade rymt mot 17 procent av pojkarna.¹¹ I 25 procent av flickfallen mot 6 procent av pojkarna hade rymning eller vagabondering noterats på Stockholms läns landstings akut- och utredningsavdelningar under 1983-1985.¹² Även vid de särskilda ungdomshemmen under åren 1990-1994 var rymning en del av flickornas problembild i hälften av fallen och i en fjärdedel av fallen för pojkarna.¹³ En studie av missbrukande ungdomar på Maria Ungdomsenhet i Stockholm visade att samtliga pojkar som placerades på behandlingshem var tunga missbrukare och allvarligt kriminella medan bara hälften av de placerade flickorna hade ett tungt missbruk. En enstaka flicka betecknades som kriminell. De visade i stället upp ett avvikande beteende som karaktäriserades av rymningar och flera sexpartners. Flickorna kom till Maria Ungdom via sina föräldrar för att de var svåra att kontrollera, antingen slängdes de ut eller rymde hemifrån. Flickorna föreföll vara mer kontrollerade och övernakade än pojkarna men också mer utstötta ur sina familjer när de inte uppförde sig på ett acceptabelt sätt.¹⁴

Ungdomar, familjen och samhället

I dagens diskussion om ungdomars villkor i samhället utgår man från antagandet att ungdomstiden blivit allt längre, och att allt fler ungdomar under en

längre tid befinner sig i en mellanställning mellan barndom och vuxenliv. Skillnaden mellan den fysiska och sociala mognaden har ökat. Många unga kan leva ett kvarts sekel eller mer utan att uppfatta sig som vuxna. Begreppet "den förlängda ungdomstiden"¹⁵ har blivit allt vanligare när man diskuterar ungdomars position i samhället. Ett tecken på att vägen från ungdomslivet till vuxenlivet verkligen har förlängts är att mönstret för vanliga vuxenblivandeprocesser har förändrats. Att i nämnd ordning utbilda sig, etablera sig på arbetsmarknaden, bli sammanboende och till sist förälder var det vanligt förekommande mönstret bland generationerna från 1920 och framåt. Det förefaller dock som om styrkan i detta mönster har försvagats för de senare generationerna. Det finns en klar tendens till att kvarboendet hos föräldrar har ökat¹⁶ och att flyttningsmönster från föräldrahemmet för ungdomar förändrats.

En av de viktigaste arenorna mot vuxenblivandet är inträdet på arbetsmarknaden, vilket också har förskjutits uppåt i åldrarna. Det är först vid 26 års ålder som ungdomar kan betraktas som "vuxna" ur arbetsmarknadssynpunkt.¹⁷ För arbetslösa ungdomar ökar risken av att ställas utanför eftersom den generella välfärdsmodellen baseras på att människor har tillgång till arbete. Denna förändring av välfärdspolitiken från att vara generell till att mer spegla en "outsider"- och "insider"-situation, drabbar framförallt ungdomar med en resurssvag bakgrund i färd med att kvalificera sig in i vuxenblivandet.¹⁸

Ungdomars ökade beroende av familjen

En konsekvens av den förlängda ungdomstiden är att det kan uppstå vissa konflikter mellan ungdomslivet och familjelivet. Det hänger samman med att ungdomar bor hemma längre än tidigare och därför blir beroende av sina familjer högre upp i åldern. Detta ökade beroende står i motsättning till de ökade kraven på ungdomars självständighet och självbestämmande. Denna motsättning, menar Mørch,¹⁹ skapar många konflikter i familjen. Konflikterna handlar många gånger om svårigheten hos föräldrar att låta ungdomen ta mer och mer ansvar över sitt eget liv när ungdomens intressen och inriktning utvecklas i en helt annan riktning än de vuxnas. De kan uppfatta ungdomens idéer som felaktiga och ha svårt att skifta perspektiv och ser på sin ungdom som om den fortfarande vore ett barn. Men det handlar inte bara om rigida vuxna som inte kan följa med i ungdomens utveckling. Mørch framhåller betydelsen av den osäkerhet som finns i

Yvonne Sjöblom

är fil dr i socialt arbete och lektor vid Institutionen för socialt arbete vid Stockholms universitet. Hennes forskning inriktar sig mot socialt arbete med barn, ungdom och familj. Telefon 08-16 48 59.

samhället om vad som är relevant för en ungdom att bestämma om själv. Denna problematik har växt, menar han, genom utvecklingen av ett omfattande "möjlighetsrum" för unga. Han nämner exempel på den osäkerhet som finns kring barn och ungdomars uteliv. Familjens centrala betydelse för unga handlar om i vilken utsträckning föräldrar är i stånd att erkänna den unges position som en självbestämmande aktör och stödja den unge i hennes eller hans ungdomsliv. Det kan dock vara en svår uppgift för föräldrar, eftersom ungdomens och familjens liv är åtskilda. Detta medför att föräldrarna har svårt att exempelvis se vilken betydelse kamratgruppen får i den unges värld.

Olika familjer har också olika förmåga att stödja ungdomen i transitionsprocessen att gå från barn till ungdom till vuxen. Relationen mellan ungdomsliv och familjen kan exempelvis påverkas av att föräldrar inte förstår den unges nödvändiga utveckling av ett kvalificerat självbestämmande. Då kan den unges självständighetssträvanden motarbetas på bekostnad av ett fasthållande i ett barnlikt beroende.

Ungdomars livsvillkor i förhållande till social klass

Ungdomars livsvillkor påverkas också av föräldrars olika sociala och ekonomiska bakgrund. Vid studier av ungas livsvillkor på en nationell nivå framträder framförallt två grupper av ungdomar som särskilt utsatta. Det är ungdomar till ensamstående föräldrar och unga vars båda föräldrar är utrikesfödda. Gemenamt för dessa bägge grupper är att de har svag hushållsekonomi, sämre boende, mer problematisk närmiljö och därmed högre andel problem som förknippas med otrygghet. De uppvisar också oftare negativa hälsorelaterade vanor. Det råder alltså en ojämlig fördelning av välfärden mellan unga som har olika social bakgrund. De påverkas av hur ekonomiska resurser i samhället fördelas. Knappt var tionde barn²⁰ med svensk bakgrund levde år 2000 i fattigdom jämfört med fyra av tio barn med utländsk bakgrund.²¹

I Stockholms stad har integrationsförvaltningen studerat barns livsvillkor i förhållande till några variabler som belyser barns ekonomiska villkor.²²

Beräkningar visade att drygt 10 procent av stadens barn växte upp i familjer med låg inkomst. Mer än dubbelt så många av de ensamstående föräldrarna var låginkomsttagare i jämförelse med sammanboende. Det var endast några få av de ensamstående föräldrarna som hade hög inkomst. Var tionde förälder i Stockholm var inskriven som öppet arbetslös. Ytterligare 12 procent var inskrivna på arbetsförmedlingen på grund av arbetsmark-

nadspolitiska åtgärder. Av stadens samtliga barn var det 15 procent som bodde i familjer som någon gång under 1999 uppburit socialbidrag. Av alla föräldrar som fick socialbidrag utgjorde de ensamstående föräldrarna en något större andel än de sammanboende.²³

Ungdomars livsvillkor och etnisk bakgrund

Bland den unga befolkningen i landet finns många som har annan etnisk bakgrund än den svenska. Det beräknas att en fjärdedel av alla barn i Sverige i dag har minst en förälder med utländsk bakgrund. Detta faktum är i sig inte ett skäl som ska förknippas med specifika problem. Ungdomar har skiftande etniska ursprung och migrationsprocesserna ser olika ut. De finns ungdomar som själva är födda utomlands eller har föräldrar som är födda i annat land än Sverige. Ungdomar kan periodvis ha bostad i sitt hemland och i Sverige. De kan ha invandrat till Sverige, till en släkting som redan finns här och ha lämnat föräldrar och syskon kvar i hemlandet.

Variationerna är många men likväl kan migrationen betraktas som en genomgripande förändringsprocess som påverkar individer över lång tid. I den allmänna debatten framhålls vikten av integrering av de individer som migrerar till Sverige. Att många med annan etnisk bakgrund står utanför samhället genom att inte tala svenska, ha ett arbete, eller utbilda sig anses vara tecken på att integreringen inte alltid lyckas. Om vistelsen i Sverige präglas av svaga ekonomiska resurser, arbetslöshet och segregation är risken stor att man utvecklar ett liv i

10 Jonsson 1980

11 Samecki 1989

12 Forsling 1992

13 Samecki 1995

14 Andersson 1993, 1996

15 Skolan med den utsträckt utbildningen utgör en viktig arena för ungdomar i deras vuxenblivande. I dag går 90 procent av alla ungdomar 13 år i skolan, vilket för många är en fördubbling i jämförelse med ungdomar på 40-talet, Andersson 1982

16 SOU 2003:3, Jones 1999

17 Hörmqvist 1994, Schröder 1991

18 SoS 1997:5, SOU 2000:41

19 Mørch 1996

20 Upp till 18 år

21 SOU 2001:55, Barns ekonomiska utsatthet – 2000, Rädda barnen

22 Barn i segregerad stad, Integrationsförvaltningen, 2001

23 Lundström, T & Wiklund, S, FoU-rapport 2000:3

utkanten av samhället. Detta kan ta sig uttryck i sociala problem som i hög grad kan drabba ungdomar. Migrationsprocessen kan också leda till påfrestningar inom familjen och relationsproblem. Att separationer i "invandrarfamiljer" är vanligare än i "svenska familjer" kan vara ett uttryck för påfrestningar i migrationsprocessen.²⁴

Bostadspolitiken i Sverige beskrivs ha ökat segregationen mellan olika kulturella och etniska grupper. Den har gett upphov till områden kring storstäderna där antalet invånare med utländsk bakgrund är hög. I dessa områden är resurser som ekonomisk stabilitet och arbete en bristvara. Detta drabbar ungdomarna i dessa områden som inte lever under likvärdiga förhållanden som andra ungdomar i landet. Det bör också framhållas att man inom flera områden dock har sett att det som uppfattas som svårigheter och problem i samband med migration minskar med tiden.²⁵

Segregationens utbredning inom Stockholms stad

Det finns barn i Stockholms stad som lever under förhållanden som bland annat präglas av segregation.²⁶ Av stadens 138 000 barn växte 15 procent av dem upp i bostadsområden som betraktades som strukturellt utsatta och tre procent av barnen växte upp i så kallade strukturellt privilegierade områden.²⁷ Ungdomar mellan 13–17 år drabbades mindre av segregation i förhållande till de yngre barnen. En förklaring som angavs var att föräldrars ekonomi stabiliserar över tiden under barns uppväxt och att föräldrar då flyttar vidare till ett mer resursstarkt bostadsområde i staden. Samma utflyttningseffekt av föräldrar till äldre barn återfanns inte i de strukturellt gynnade stadsdelarna.

Det har gjorts olika försök att bryta boendesegregationen i Stockholm. Ett försök som initierades av politikerna i staden var förändringen av intagningsprinciper till Stockholms gymnasier år 2000. Ett argument och en ambition med den ändrade intagningsprincipen var att bryta effekterna av den rådande bostadssegregationen. Genom ett fritt skolval till gymnasiet skulle sambandet mellan boendesegregation och skolsegregation upplösas. Elever skulle, oavsett var de bodde inom staden, kunna söka till vilken skola de ville och konkurrera om platserna med sina betyg. I en utvärdering av vad denna förändring ledde till beskrevs att segregationen i skolorna hade ökat men att man samtidigt kunde se att en större geografisk rörlighet hade åstadkommit. Eleverna studerade i större utsträckning än tidigare på skolor som låg långt hemifrån. En slutsats som utredarna drog var att den större geo-

grafiska rörligheten dock inte hade hävt segregationen utan endast ändrat dess struktur.²⁸

Fler ungdomar med invandrarbakgrund anmäls till och får insats av socialtjänsten

Det kan också konstateras att utrikesfödda ungdomar är överrepresenterade i varje led av socialtjänstens arbete. Det vill säga från anmälan och utredning till insats.

Andelen frivilliga placeringar ökade med närmare 50 procent för ungdomar som var utrikes födda. De omedelbara omhändertagandena fördubblades också inom den gruppen. Det var sju gånger vanligare att en utrikes född ungdom blev omhändertagen jämfört med en ungdom med svensk bakgrund. För ungdomar med minst en förälder som var född utomlands var risken dubbelt så stor att hamna i fosterhem jämfört med svenska ungdomar. Ungdomar med utländsk bakgrund var också överrepresenterade på §-12 hem. De utrikes födda ungdomarna fick mer vård än de som var födda i Sverige och hade minst en utrikes född förälder. Dessutom fanns vissa skillnader mellan flickor och pojkar bland ungdomar med utländsk bakgrund. Flickor som blir kända av socialtjänsten har oftare relationsproblem och psykiska problem än pojkarna. Även om ungdomar med utländsk bakgrund var överrepresenterade inom barnavårdssystemet var ungdomar med svensk bakgrund i majoritet bland dem som fick vård.²⁹

Ungdomars livsvillkor och psykisk ohälsa

Psykisk ohälsa och psykiska problem kan definieras på olika sätt. I slutbetänkandet från Barnpsykiatrikommittén³⁰ definieras psykiska problem till både subjektiva och objektiva symtom som barn och ungdomar kan ha. Barn och ungdomar som har

24 Socialstyrelsen 1997

25 Social rapport 2001

26 Barn i segregerad stad, Integrationsförvaltningen, 2001

27 För att mäta segregationen i Stockholms stad har indikatorer som utbildning, arbetslöshet, inkomst och valdeltagande jämförts i förhållande till stadens genomsnitt. Stadens stadsdelar har sedan delats in i två grupper av segregerade stadsdelar som benämns de strukturellt utsatta och strukturellt privilegierade. Stadens utsatta segregerade områden beskrevs vara Bredäng, Skärholmen, Rågsved, Husby, Tensta, Rinkeby och Universitetet.

28 Förändrad elevsammansättning på gymnasieskolan i samband med ändrad intagningsprincip. Utredning och statistikkontoret 2002.

29 Socialstyrelsen 1998: Individ- och familjeomsorgens arbete med ungdomar, SoS-rapport 1998:5, Stockholm

30 SOU 1998:3

symtom som är varaktiga och som hindrar dem att fungera och utvecklas optimalt beskrivs ha psykiska problem som kräver stöd och vård. Barn och ungdomar som befinner sig i utsatta situationer och miljöer även om de i nuläget inte har tydliga symptom bör också få stöd och vård. Psykiska problem ska alltid betraktas i ett helhetsperspektiv. Symtomen är signaler som ska förstås utifrån barnets totala situation, och åtgärder ska planeras med hänsyn till detta.³¹

Psykiska ohälsa i allmänhet uppges vara större hos flickor, där 23 procent av dem sade sig känna oro, ångslan och ångest jämfört med elva procent av pojkarna. Den psykiska ohälsan har dock ökat hos både pojkar och flickor under 1990-talet. Inom skolhälsovårdens personal exempelvis anser över 90 procent att det psykiska hälsotillståndet hos både flickor och pojkar har försämrats.

Hur många barn och ungdomar har då psykiska problem? Det finns olika studier som pekar på ett hjälpbehov mellan 10 och 30 procent. Psykiska problem som innebär ett subjektivt lidande³², som kan fångas upp med självskattningar eller intervjuer tycks ligga omkring 15 procent. Depressioner hos ungdomar uppges ha ökat, och diagnostiserade depressioner är två-tre gånger vanligare bland flickor än bland pojkar³³. Förskrivningen av lugnande preparat och sömnmedel har också ökat. För pojkar med 6 procent sedan 1996 och för flickor är ökningen den dubbla³⁴. Ungdomar som lider av depression har ett sämre socialt utgångsläge. De får sämre utbildning och sämre yrkeskarriär än andra ungdomar. Färre gifter sig, bildar familj och får barn. Att få adekvat hjälp på ett tidigt stadium är många gånger avgörande för att inte problemen ska fördjupas.

Själv mord

Ett annat mått på den psykiska ohälsan är att undersöka hur vanliga självmorden är bland unga. I dag är självmord den näst vanligaste dödsorsaken bland 15-24 åringar. Registrerade självmord i åldern 13-17 år var i genomsnitt tio pojkar och sju flickor per år under åren 1970-1996. De senaste två decennierna har självmordstalen för hela befolkningen sjunkit med 38 procent. Ett alarmerande undantag utgör gruppen ungdomar mellan 16-24 år som legat i stort sett på samma nivå under samma undersökningsperiod.

Bland tonårsflickor går det minst ett tiotal självmordsförsök på varje fullbordat självmord. Sedan 1987 och fram till 1996 noterades också en uppgång för flickor som vistades i slutenvård till följd av självtillfogade skador.³⁵

Livsstilsrelaterad ohälsa som stress, fetma, ätstörningar

Stress hos unga, och även hos deras föräldrar, har en ogynnsam inverkan på både den psykiska och fysiska hälsan. Allt fler unga har huvudvärk, magont, känner sig irriterade och har svårt att sova.³⁶ I välfärdsboks slutet som undersökt barn och ungdomars välfärd omnämns också stressen bland ungdomar som hög.

Var femte ungdom mellan 10 och 18 år kände sig stressad flera gånger i veckan.³⁷ Inom skolhälsovården bekräftas denna bild av livsstilsrelaterad ohälsa. Stressen, koncentrationssvårigheterna men också övervikten har ökat hos de unga under den senaste tioårsperioden.³⁸

Ungdomars problem med ökade viktproblem har skapat oro för den framtida folkhälsan där forskare befarar att bland annat diabetes och hjärt- och kärlsjukdomar kommer att öka.

Ett exempel på det ökade problemet med övervikt är att andelen överviktiga mönstrande 18-åringar har fördubblats under den senaste 25-årsperioden. Som kontrast till problem med en allt mer överviktig ungdomsgeneration finns de som har det motsatta problemet med anorexi och bulimi. Problemet är vanligast bland flickor. Mer än en av hundra drabbas av sjukdomen och det gör anorexi till en av de vanligaste sjukdomarna hos flickor. Bland pojkar drabbas en på tusen.³⁹

Barn och ungdomspsykiatri i Stockholm

När barn och ungdomar, mellan 0-17 år bosatta i Stockholm, har psykiska problem kan de vända sig till landstingets barn- och ungdomspsykiatri för vård och stöd.

Öppenvårdsverksamheten bedrivs vid ett 30-tal BUP-mottagningar och vid cirka 20 specialist-

31 Det gäller livet, Slutbetänkande av Barnpsykiatrikommittén, SOU 1998:3, s 60

32 Folkhälsorapport 2001, Socialstyrelsen 2001

33 Gunilla Olsson, Adolescent depression. Epidemiology, nosology, life stress and social network, 1998

34 Apoteksbolaget, Receptstatistik, 1996-2001

35 Folkhälsorapport 2001, Socialstyrelsen 2001

36 Folkhälsorapport 2001, Socialstyrelsen 2001

37 SOU 2001:55, Barn och ungdomars välfärd, Antologi/Kommittén Välfärdsboks slut

38 Elevhälsa, Enkätundersökning BO, Vårdförbundet, Sveriges Psykologförbund, SSR 2002

39 Folkhälsorapport 2001, Socialstyrelsen 2001

mottagningar. Sammanlagt var det 19 967 barn och ungdomar som fick någon insats på någon BUP-mottagning under år 2000. Ett av de stora problem som BUP-mottagningarna brottas med är de långa väntetiderna. De ska enligt målet inte överstiga fyra veckor. Under första halvåret 2000 var det 40 procent av besökarna om fick vänta längre tid än fyra veckor innan de kom för ett första besök. Under 90-talet har antalet nya patienter som sökt hjälp vid BUP ökat med 107 procent. Under 2000 var ökningen 0,9 procent.

Antalet sökande till verksamheten ökade således trots att åldersgrupperna 18- och 19-åringar under detta år överfördes till vuxenpsykiatrin.⁴⁰

Ungdomar som rymmer/kastas ut hemifrån och deras livsvillkor

Under den senaste tiden har uppbrott hemifrån i form av rymning och/eller utkastning blivit en fråga som fått uppmärksamhet både i forskning och i media. Det har framkommit att det ofta kan handla om att svåra konflikter i hemmet mellan ungdomar och föräldrar som leder till dessa uppbrott. Det kan få till följd att ungdomar drabbas av temporär hemlöshet och kan komma att föra ett kringflackande liv utan fast bostad under längre eller kortare tid. Frågan uppstår hur dessa ungdomar som själva bryter upp från hemmet eller där föräldrar väljer att stänga ute dem från hemmet ska betraktas. Är de hemlösa, gatubarn eller rymmande och utkastade ungdomar? Trots osäkerheten om benämningen på denna grupp ungdomar betraktas det idag som ett faktum att problemet med hemlösa ungdomar⁴¹, gatubarn och så kallade "runaways" och "thrown-outs" är ett globalt fenomen som många nationer har på sin dagordning att försöka lösa.⁴²

Det finns alltså olika benämningar på ungdomar som lämnar sitt hem på ett för samhället icke accepterat sätt genom att exempelvis rymma och kastas ut hemifrån. Ungdomarnas ålder och platsen där ungdomar vistas kan många gånger vara avgörande för hur dessa ungdomar kommer att kategoriseras och definieras. En ungdom som vistas "på gatan" och är över 18 år betraktas som hemlös i Storbritannien. Medan ungdomar i samma land som är under 16 och lämnar sitt hem betraktas som rymmande och utkastade ungdomar⁴³. I Sydamerika eller i forna Östeuropa hade förmodligen en ungdom oavsett ålder som vistas "på gatan" kategoriserats som ett gatubarn⁴⁴. I Stockholm hade ungdomen om den kommit till socialtjänstens kännedom kategoriserats och definierats som en bland alla

andra ungdomsärenden. Relationsproblematik mellan förälder och ungdom hade lyfts fram och varit det fokus det sociala arbetet skulle riktas mot. Att rymma och kastas ut hemifrån är inte en händelse som förefaller leda till någon särskiljande behandling bland ungdomsärenden i den sociala barnavårdande utredningsproceduren.⁴⁵

Forskningen har dock visat att oavsett olika benämning på ungdomar som har lämnat hemmet på detta för samhället ej godtagbara sätt så är deras livsomständigheter likartade. De kommer från miljöer där de har utsatts för våld, försummelse och övergrepp och när de har lämnat sitt hem ökar risken för ytterligare övergrepp, hemlöshet och kriminalitet. Forskningen har också visat att det är vanligare att flickor rymmer och kastas ut hemifrån än pojkar⁴⁶. Forskning om ungdomars förändrade flyttningsmönster påvisar också att det är fler flickor än pojkar som lämnar hemmet på grund av en problematisk hemmiljö och därefter hamnar i en ny riskfylld livssituation⁴⁷.

Jag har gjort intervjuer med socialsekreterare i 96 ärenden där en ungdom rymt och kastats ut hemifrån⁴⁸. I dessa framkom att rymning och utkastning inträffade i åtta procent av samtliga ungdomsärenden. Andelen ärenden varierade avsevärt mellan olika socialdistrikt. Denna variation kan förstås utifrån att socialsekreterare på olika distrikt hade

40 a.a.

41 Under den senaste tiden har hemlöshet blivit ett begrepp som också kommit att förknippas med barn och ungdomar. Barnombudsmannen exempelvis tar i sitt remissvar på slutbetänkandet "Att motverka hemlöshet – en sammanhållen strategi för samhället" upp frågan om barnperspektivet i förhållande till problematiken med hemlösa. BO håller fram att det i Sverige finns en grupp barn och ungdomar som både indirekt och direkt drabbas av hemlöshet och som inte beskrivs vare sig i officiell statistik eller i rapporter och utredningar. I Socialstyrelsens kartläggning 1999 visade det sig att en stor andel av de vuxna hemlösa också var föräldrar. I Stockholms stad var det exempelvis bland 341 hemlösa kvinnor en tredjedel som hade minderåriga barn. Men den vetskapen, att en hemlös individ också kan vara förälder, genomsyrar inte hjälpsystemen. Hemlösa kan ha svårt att upprätthålla kontakten med sina barn och i många fall kan den helt upphöra. Det förefaller som om socialtjänstens familjeperspektiv inte gäller gruppen hemlösa.

Uppgifter om barn som är hemlösa kommer från frivilliga organisationer som arbetar med hemlösa och som i sitt arbete möter dessa barn. Hemlöshet bland barn kan vara dold på så sätt att barnet formellt är skriven på en adress där han eller hon av olika skäl inte kan eller vill vistas. Det finns en mängd olika situationer som kan leda till hemlöshet hos barn och ungdomar. Det kan handla om att barnfamiljer vräks från sin bostad eller att föräldrar har mist sin bostad under exempelvis ett fängelsestraff.

42 Banaag, 1997

43 Hutson & Liddiard, 1994

44 Penton 1999; Glauser, 1990

45 Sjöblom, 2002

46 Whitbeck & Simons, 1990

47 Jones, 1995

48 Sjöblom, 2002

olika definitioner och erfarenheter av detta sociala fenomen. I jämförelse med Storbritannien där var nionde ungdom under 16 år har rymt och kastats ut hemifrån förefaller det som endast de ärenden med hög svårighetsgrad kom till socialtjänstens kännedom. Hur många ungdomar som i dag i Sverige rymmer och kastas ut hemifrån finns ingen kunskap om i nuläget.

Av socialsekreterarnas beskrivningar framkommer att ungdomar med invandrarbakgrund var överrepresenterade i materialet. Det var också dubbel så vanligt att flickor rymde och kastades ut hemifrån. Ungdomarnas familjebakgrund kännetecknades av en hög konfliktnivå, relationsproblem och ett auktoritärt uppfostringsmönster. Våld var ett vanligt inslag i dessa familjer. Våldet riktades både mot ungdomen från föräldrarna och mot föräldrarna från ungdomen. Våldsproblematiken var speciellt vanlig i invandrarflickornas familjebakgrund. I 14 av 33 fall hade invandrarflickor som rymt och kastats ut hemifrån erfarenhet av övergrepp, misshandel och mordhot.

Bland ungdomarnas egna problem dominerade svårigheter i skolan. Andra problemområden som nämndes var missbruk, rymning, utespring, sexuellt utåtagerande beteende och prostitution. I tolv flickärenden och ett pojkärende presenterades ingen problembild hos ungdomen som framträdde i samband med denna händelse. Flertalet ungdomar placerades inom dygnsvården efter att de hade rymt och kastats ut hemifrån. Ett fåtal ungdomar kunde flytta hem i igen efter rymningen och utkastningen. Detta tyder på att socialtjänstens intention att arbeta utifrån ett familjeperspektiv och att "jobba hem" ungdomar efter en rymning eller utkastning inte alltid lyckades.

De sociala tekniker socialsekreterare använde sig av var samtal som skulle leda fram till att ungdomar och föräldrar kunde återförenas. Även om ungdomar efter olika former av samtal vägrade att flytta hem och hade placerats på en institution, kunde målet kvarstå; ungdomar och föräldrar skulle återförenas och kunna leva under samma tak. Socialsekreterare såg som sin främsta uppgift att genom samtalet kunna bearbeta relationen mellan föräldrar och ungdomar och på så sätt kunna rehabilitera ungdomars och föräldrars sargade relationer.

Att arbeta utifrån ett barn- och ungdomsperspektiv var en oartikulerad tanke som gavs litet utrymme i socialsekreterares förståelse av fenomenet. Ungdomar som rymde och blev utkastade hemifrån kunde ställa socialsekreterare inför en svårhanterlig situation och genom sin handling gestalta inte bara sin egen utsatthet utan också social-

sekreterarnas dilemma och svårighet med att ge unga en egen position och röst i arbetet. Även om de unga kunde få en uppfattning om att de hade tillträde till socialsekreteraren, kunde boka tid hos dem och föra samtal med dem, visade det sig att deras position som självständiga klienter med rätt att formulera ett uppdrag som de kunde få hjälp med egentligen inte fanns. När det gällde flickor med invandrarbakgrund togs familjeperspektivet än mer för givet av socialsekreterare, eftersom dessa flickor dessutom hotas av att kunna bli förskjutna av sina familjer och släkt.

En majoritet av ungdomarna uppfattades av socialsekreterare som att de hade rymt hemifrån. I ungefär en fjärdedel av samtliga ärenden rådde dock en osäkerhet om ungdomen hade rymt eller blivit utkastad hemifrån. I en studie från Storbritannien⁴⁹ visade det sig att 19 procent av ungdomarna som hade rymt hemifrån sa att de hade blivit tvingade att lämna sitt hem. Det förefaller även i denna studie att vara svårt för socialsekreterare att avgöra om en ungdom har rymt eller blivit utkastad hemifrån. En ungdom som rymde hemifrån kunde samtidigt, enligt socialsekreterares beskrivningar, känna sig tvingad att lämna hemmet och en ungdom som kastades ut kunde tidigare självmant ha lämnat hemmet. Dessutom kunde föräldrar och ungdomar ge händelsen olika innebörd och tolka det som hade inträffat mellan dem på olika sätt och det kunde vara oklart för socialsekreterare vad som egentligen hade utspelat sig mellan ungdomen och föräldrarna i samband med dessa händelser. Svårigheten att tolka vad som hade inträffat mellan ungdomen och föräldern, vem som hade avvisat vem, framträdde tydligt i både ungdomens och föräldrarnas berättelse i denna studie.

Invandrarflickors speciella utsatthet

Genom att den hedersrelaterade brottsligheten på senaste tiden uppmärksammats till följd av flera mord på unga flickor med utländsk bakgrund, har flickor med invandrarbakgrund och som lever i patriarkala miljöer kommit i fokus i den allmänna debatten. Dessa flickor kan leva under stor press i sina familjer, de kan vara utsatta för begränsningar, hotelser, våld och till och med vara hotade till livet. Dessa livssituationer kan leda till ofrivilliga uppbrott från hemmet i form av rymning eller utkastning hemifrån. Det har genom kartläggningar på länsnivå visat sig att hundratals flickor lever i famil-

49. Stein 1999

jer där det finns risk för att de på grund av kulturella skillnader begränsas på olika sätt i sin livsföring. Samhällets insatser för denna grupp är på detta stadium dåligt utvecklade.⁵⁰

Enligt den kartläggning som gjorts i Stockholms län angående dessa flickors livssituation framkom att det rörde sig om ca 160 flickor under 25 år som socialtjänsten haft kontakt med under år 2001. Anledningen till kontakten var hot om våld eller att våld riktats mot dessa flickor/kvinnor från någon i familjen eller släkten. Av dessa var drygt 100 flickor under 18 år och drygt 50 var i åldern 18–25 år. Under år 2001 var det fyra flickor under 18 år som har fått skyddat boende. Det vill säga att socialtjänsten beslutade att vistelseorten inte fick meddelas till föräldrarna eller vårdnadshavare. Socialtjänsten hade i 13 fall omhändertagit flickor med denna problematik under år 2001.

Det har framkommit genom intervjuer med socialsekreterare att mörkertalet uppfattas vara stort angående dessa flickor. Många flickor som lever under förtryck hemifrån gör aldrig uppror mot sina familjer och släktingar och kommer heller inte till socialtjänstens kännedom. En anledning till att flickorna inte söker hjälp hos socialtjänsten kan vara att de har kännedom om att socialtjänsten i samband med utredningar tar kontakt med deras föräldrar. Personal i skolan uppgav till socialsekreterare att de såg många flickor som levde ett dubbelliv hemma och i skolan och som berättade om att de var förtryckta på olika sätt i sina familjer. Socialsekreterare i Stockholm uppgav att de saknade möjligheter till insatser som ett akut skyddat boende för denna grupp flickor. Vikten av att uppmärksamma pojkar i situation i dessa familjer påpekades också. Dels för att förhindra att det "patriarkala arvet" förs vidare och dels för att det också finns pojkar som utsätts för förtryck och våld.

Reflekterande synpunkter

Livsvillkor och livschanser för ungdomar i förhållande till några problemområden

I dagens samhälle möter unga nya utmaningar vad det gäller kvalificering till vuxenlivet och utvecklandet av sitt självbestämmande.

När de ska göra resan från ungdoms- till vuxenlivet har de många olika möjligheter att välja mellan. Vi lever i en individualiserad och globaliserad tid, där hela världen i en mening kan betraktas som en arena för var och en att erövra på sitt unika sätt.

Men hur den individualiserade livsstilen verkar på ungdomar när de klivet ut i världen och etablerar sig i vuxenlivet hänger också intimt samman med vilka livschanser som erbjuds dem. De allra flesta ungdomar klarar att ta sig från ungdomslivet till vuxenlivet på ett tillfredställande sätt. De allra flesta ungdomar har också en god grund att stå på inför den resan och uttrycker sig generellt positivt om sina livsvillkor. Forskning som studerat ungdomars välfärd kan konstatera att de flesta ungdomar lever ett gott liv, har god hälsa, trivs med tillvaron, har goda relationer till vuxna och jämnåriga samt ser med tillförsikt på framtiden⁵¹. Men samtidigt vet vi också att det finns betydande skillnader mellan ungdomar i förhållande till livsvillkor. Även om en majoritet av ungdomarna klarar av de nya utmaningarna kan risken vara stor för att vissa grupper av ungdomar inte klarar av de krav som ett modernt ungdomsliv ställer dem inför.

En återkommande metafor i ungdomsforskningen som försöker beskriva de här förändrade livsvillkoren för ungdomar som den tilltagande individualiseringen är en jämförande bild mellan att färdas på ett tåg där alla åker i samma riktning med att köra sin egen bil till ett eget utsatt mål⁵². Hur den individuella resan går är upp till var och en och kontexten som omgärdar själva resan och som individen är medskapare i blir viktig för hur resan kommer att förverkligas. Individualisering brukar beskriva de förändringsprocesser som lett fram till en ökad fokusering på individen och hans eller hennes handlingsutrymme att förverkliga sitt livsprojekt. Men att individer frikopplas från en mer traditionell kontext där sociala band upplöses innebär inte att alla individer blir "vinnare" vad det gäller möjlighetsområdet av sina livsprojekt⁵³.

Individualiseringen producerar både "vinnare" och "förlorare". Johansson⁵⁴ talar om begrepp som fullvärdesindividualisering och fattigdomsindividualisering. Han tolkar diskussionen om dessa begrepp som att människor har olika möjligheter att nå fram till sina livsprojekt och förverkliga sina drömmar. En annan sida av individualiseringen som han diskuterar är den ökade möjligheten till social kontroll som kan uppstå som en sideeffekt av den här processen. Individualiseringen gör vissa grupper

50 Meddelandeblad Nr 6/02 "Flickor som lever under hot och tvång i familjer med starkt patriarkala värderingar".

51 SOU 2001:55

52 Mørch 2000, Hegggen 2000

53 Johansson, 1999; Mørch 1997.

54 Johansson 1999

av individer synliggjorda medan andra grupper blir osynliggjorda. Individualiseringen bär ett janus-ansikte som innebär ökad frihet för vissa och mindre frihet för andra individer och sociala grupper⁵⁵.

För ungdomars del kan det betyda att vissa grupper av ungdomar inte kommer att klara av de nya krav som det moderna ungdomslivet med dess individualiserade livsstil ställer dem inför och klarar därför heller inte av sig själva och sin omvärld⁵⁶. För dessa grupper av ungdomar kan det vara av avgörande betydelse på deras väg från ungdoms- till vuxenlivet vilka typer av insatser samhället har att erbjuda dem. Får de stöd i att hitta sin egen väg till att bli vuxna eller skjuter samhället över ansvaret för dessa ungdomars vuxenblivande på familjen?

Frågan för unga blir därför inte enbart om ungdomslivet har blivit mer krävande och därför utsätter dem för risker. Utan också om det moderna ungdomslivet skapar individualiseringsmässiga möjligheter och utmaningar som låter dem utveckla en individualitet som kan föra dem genom ungdomstiden på väg mot att bli vuxna.

Social klass, kön och etnicitet

Forskning och annat kunskapsinhämtande som legat till grund för denna översiktliga beskrivning av ungas livsvillkor visar tecken på att det finns skillnader mellan olika grupper av ungdomar vad gäller livsvillkor. Dessa skillnader skulle kunna beskrivas som en sorts strukturell ordning där social klass, kön och etnicitet blir markörer för olika livschanser och risker för social utsatthet⁵⁷. Att växa upp i en resurssvag familj, att leva med en ensamstående mamma, vara flicka/pojke, eller att ha annan etnisk bakgrund än svensk är faktorer som skapar olika risker och ojämlika välfärdsförhållanden för ungdomar⁵⁸.

Mot bakgrund av att belastningen inom den sociala barnvården ökade under 1990-talet där ungdomar utgör den huvudsakliga klientgruppen uppstår frågan om denna ökning speglar en utveckling där skillnaderna mellan olika ungdomsgruppers livsvillkor i Sverige också ökat?

Studier om ungdomars ekonomi och försörjningsförmåga visar att risken för dem att marginaliseras har ökat betydligt under 1990-talet. Faktorer som klass, kön, ålder och utbildning är avgörande för risken att marginaliseras. För en 25-åring, utan barn med invandrarbakgrund och låg utbildning har risken att marginaliserats ökat med 40 procent i jämförelse med mitten av 1980-talet. Den höga arbetslösheten under 1990-talet drabbade ung-

domar speciellt hårt. Eftersom den generella välfärdsmodellen baseras på att människor har tillgång till arbete drabbas arbetslösa ungdomar speciellt hårt när de hamnar utanför det generella socialförsäkringssystemet. Denna förändring av välfärdspolitiken från att vara generell till att mer spegla en "outsider" och "insider" situation drabbar också ungdomar med en resurssvag bakgrund och som är i färd med att kvalificera sig in i vuxenblivandet⁵⁹.

Psyisk ohälsa, ungdomars uppbrott hemifrån och samhällets möjlighet att hjälpa

Ett exempel på en grupp som drabbas av samhällets minskande resurser och insatser är de ungdomar som lider av psykisk ohälsa och som tidigare påpekats består denna grupp av övervägande flickor. Det tycks för den gruppen vara svårt att få hjälp tillräckligt snabbt och i tillräcklig hög utsträckning. Detta trots att det finns kunskap om att det är av största vikt att ungdomar som lider av psykisk ohälsa snabbt får hjälp och att hjälpen är lättillgänglig och riktad till de unga utifrån deras behov. Med en öppenvård i exempelvis Stockholm som har alltför långa kötider ökar lidandet på ett oacceptabelt sätt för alla de ungdomar som inte får tillgång till hjälp och stöd⁶⁰. Hur den psykiatriska vården för ungdomar ska förändras, organiseras och utövas är stora frågor som kräver sitt svar men som jag inte har för avsikt att besvara i denna artikel. Dock är det allvarligt att hjälpen för ungdomar som lider av psykisk ohälsa inte är tillräcklig i förhållande till deras behov och att det i förlängningen skapar försämrade livsvillkor för dem.

Socialekreterare möter dagligen ungdomar som vänder sig till socialtjänsten för att de rymt eller kastats ut hemifrån eller vill ha hjälp med att flytta hemifrån på grund av relationsproblem i familjen. Deras möjligheter att hjälpa dessa ungdomar utifrån ett ungdomsperspektiv är begränsade. Socialekreterares arbete präglas av ett familjeorienterat synsätt där målet är att jobba hem de unga som rymmer och kastas ut. Socialekreterarna beskrev att de främst arbetade utifrån ett familjeperspektiv och att

55 Johansson 1999

56 Mørch 1997

57 Lundström & Sallnäs, Socialvetenskaplig tidskrift 2-3, 2003

58 SOU 2001:55

59 Salonen 1997; SOU 2000:41.

60 Folkhälsorapport 2001, Socialstyrelsen 2001

kärnan i det arbete som socialsekreterarna utförde eller som de uppdrog till andra sociala inrättningar att genomföra var att arbeta med samspelet mellan ungdomar och föräldrar.

De ideal om den goda familjen som socialsekreterare gav uttryck för stämmer dåligt överens med de familjer de möter i sitt arbete med ungdomar som rymmer och/eller kastas ut hemifrån. Deras hemmiljö präglades av missbruk, fattigdom, våld och övergrepp. Denna dystra bakgrundsteckning av ungdomarnas familjer återfinns också i den internationella forskningen på detta område. Det kan utifrån den kunskapen tyckas vara paradoxalt att en verksamhet som syftar till att tillvarata och skydda ungdomars intressen har som främsta insats att skicka tillbaka dem till sin många gånger sargade familj. Det ungdomar själva vill ha hjälp med – att hitta en plattform till ett självständigt liv – visar sig vara svårt för socialtjänsten att hjälpa till med.

Ungdomar som växer upp på landsbygden, med begränsat utbud av gymnasielinjer, kan få ekonomiskt stöd av samhället vid 16 års ålder för att flytta hemifrån till annan ort för att studera. Ett sådant arrangemang kan vara okontroversiellt för familjen och kan ge andrum för de unga. För de som bor i storstäder som Stockholm, där tillgången på utbildning är god med där de råder brist på ungdomsboenden, saknas en legitim möjlighet för ungdomar att flytta från föräldrahemmet så länge som föräldrarna är försörjningspliktiga. Det skapar också ojämlika livsvillkor för ungdomarna.

Ungdomars försök att få en egen förhållningssposition i förhållande till socialtjänsten misslyckas ofta. Istället för att stödja unga människor individuellt utifrån deras egna uttalade behov, resulterar socialtjänstens familjeinriktade strategi i att socialtjänsten, tillsammans med föräldrarna, har makt,

kontroll och tolkningsföreträde över de unga. ”Struliga” eller ”starka” flickor, som socialsekreterare benämner flickor som rymmer och kastas ut hemifrån, utmanar bilden av hur flickor förväntas vara. Dessa flickor är svåra att möta för både socialtjänst och föräldrar. Att enbart möta dem genom att försöka återföra dem till hemmet och till en ökad disciplinering tycks leda till en destruktiv maktkamp. Socialtjänsten kan på så sätt bli delaktig i att ungdomars problem eskalerar.

De lösningar som står till buds för socialsekreterare är antingen att ”jobba hem” de unga eller att placera tonårningen på ett hvb-hem eller i familjehem. Socialtjänsten har inte tillgång till andra lösningar när det gäller denna gruppens boende. Avsaknaden av boendeanternativ gör arbetet svårt, både för de ungdomar som man bedömer skulle klara ett självständigt boende och för grupper som behöver ett mer skyddat boende än vad de kan få på ett hvb-hem.⁶¹

I den kartläggning som gjorts på länsnivå i Stockholm angående flickor som lever i familjer med patriarkal familjestruktur poängterar företrädare för socialtjänsten att man har svårigheter i arbetet med denna grupp. I många fall leder dessa

problem till att socialtjänsten avstår från att vidta åtgärder eftersom man bedömer att det är bättre för flickan än att riskera att hon förskjuts av sin familj. Ett passivt förhållningssätt gentemot dessa flickor som lever med denna problematik och som står inför ett uppbrott hemifrån, där socialtjänsten agerar avvaktande, kan bidra till att skapar olika insatsnivåer för barn utifrån olika etniska bakgrund.⁶²

Flickproblem i en ny tappning?

Avslutningsvis kan sammanfattas att ungdomar idag med en ökad individualiserad och globaliserad livs-

Ett exempel på en grupp som drabbas av samhällets minskande resurser och insatser är de ungdomar som lider av psykisk ohälsa, en grupp som övervägande består av flickor. Det tycks för den gruppen vara svårt att få hjälp tillräckligt snabbt och i tillräcklig hög utsträckning. Detta trots att det finns kunskap om att det är av största vikt att ungdomar som lider av psykisk ohälsa snabbt får hjälp och att hjälpen är lättillgänglig och riktad till de unga utifrån deras behov.

stil tycks ha olika livschanser på väg från ungdoms- till vuxenlivet. Hur dessa livschanser kommer att forma ungdomarna är beroende av och står i relation till olikheter i ungdomsgruppen vad gäller livsvillkor, där bakgrundsfaktorer som social klass, kön och etnicitet kan bli utslagsgivande för de livschanser som ungdomen får och möter på sin väg mot att bli vuxen. Frågan är om sociala problem som utstötning och uppbrott hemifrån och hedersrelaterat förtryck och brottslighet delvis kan uppfattas som "nya" sociala problem som visar på och pekar ut nya riskgrupper av ungdomar som behöver uppmärksammas.

Forskning har visat att antalet omhändertaganden av unga flickor precis som för pojkar har ökat under 1990-talet. Det är enligt forskarna svårt att veta vad denna ökning beror på. De spekulerar om att ökningen för flickor kan bero på relationsproblem i familjerna, rymning och utstötning. Forskarna kan konstatera att vi fortfarande saknar systematisk kunskap om de könsrelaterade mönstren bakom omhändertaganden av ungdomar⁶³. Andra frågor som vi också behöver reflektera över är vilka sociala insatser som denna grupp ungdomar behöver.

Ofrivilliga uppbrott hemifrån till följd av rymning och/eller utkastning hemifrån kan inte bara lösas inom familjens ram utan samhället behöver också utveckla de individuella stödåtgärderna för dessa ungdomar på deras väg mot att bli vuxna?

Referenser

Andersson, B-E. (1982) *Generation efter generation. Om tonårskultur, ungdomsrevolt och generationsmotsättningar*. Stockholm: Liber förlag.

Andersson, C. (1993) *The Children of Maria. Adolescent Substance Abusers, their Families and Schooling*. Akademisk avhandling. Stockholm: Almqvist & Wiksell.

Andersson, C. (1996) *Om struliga flickor- beteende och bemötande*. I: B-Å. Armelius, m fl. (red.) *Vård av ungdomar med sociala problem- en forskningsöversikt*. Stockholm: SiS/Liber.

Apoteket AB (2002) *ACS. Receptstatistik 1996-2001*. Apoteksbolaget.

Barnombudsmannen (2001) *Upp till 18 år. Fakta om barn och ungdom*. SCB:Stockholm.

Banaag, C. (1997) *Resiliency. Stories found in Philippine streets*. UNICEF

BO:s yttrande av utredningens slutbetänkande (2001) *Att motverka hemlöshet- en sammanhållen strategi för samhället* (S2001/11342/ST). Barnombudsmannen. Stockholm.

Barnombudsmannen(2002) *Barnombudsmannens yttrande över regeringens rapport 2002 till FN:s kommitté för barns rättigheter*. Barnombudsmannen.Stockholm.

BO:s enkätundersökning (2002) *Elevhälsa*. Vårdförbundet, Sveriges psykologförbund, SSR. Stockholm.

Brouwer, L. (1998) *Good Girls, Bad Girls: Moroccan and Turkish Runaway Girls in the Netherlands*. In S. Vertovec. & A. Rogers. (eds.). *Muslim European Youth. Reproducing ethnicity, religion, culture*. Aldershot: Ashgate.

Forsling, S. (1987) *444 Stockholmsungdomar i kris*. Stockholms läns landsting, Nordvästra omsorgsområdet.

Fritzell, J & Östberg, V (2003) *Ekonomi och barns välfärd*. Socialmedicinsk tidskrift.nr3 pp228-236.

Glauser, B. (1990) *Street Children: Deconstructing a Construct*. I: A. James & A. Prout. (red.) *Constructing and Reconstructing Childhood*. London: Falmer Press.

Hansbauer, P. & Möbius, T. (1997) *Street Kids in Germany- myth or reality*. Youth & Policy, 58, pp.29-38.

Hutson, S. & Liddiard, M. (1994). *Youth Homelessness*. London: The Mac-millan Press LTD.

61 Sjöblom 2002

62 Rätten till sitt eget liv. Länsstyrelsen i Stockholms län. Rapport 2002:13.

63 Lundström & Sallnäs, Socialvetenskaplig tidskrift 2-3, 2003

- Hörnqvist, M. (1994) *Att bli vuxen i olika generationer* i J. Fritzell & O. Lundberg Vardagens villkor. Levnadsförhållanden i Sverige under tre decennier. Stockholm: Bromberg.
- Integrationsförvaltningen (2001). *Barn i segregerad stad*. Stockholms stad.
- Integrationsverkets rapportserie (2000:6.) *Låt oss tala om flickor*. Norrköping: Integrationsverket.
- Johansson, T. (1999) *Socialpsykologi. Moderna teorier och perspektiv*. Lund: Studentlitteratur.
- Jones, G. (1995) *Leaving Home*. Buckingham: Open University Press.
- Jonson, G. (1980) *Flickor på Glid. En studie i kvinnoförtryck*. Stockholm: Tiden/Folksam
- Juul, S. & Ertmann, B. (1991) *Gadebarn i Storköpenhamn*. Rapport 91:9 Köpenhamn: Socialforskningsinstitutet.
- Landstingsrevisorernas revisionsrapport (2001) *Analys av BUP; Barn-och ungdomspsykiatri inom SLL*. Rapport nr 29/01 2001.
- Liljeholm, L. (1999) *Stockholmsungdomars levnadsförhållanden*. Utredningsrapport 1999:1 Stockholms Stads Utrednings och Statistikkontor.
- Lundström, T. (1993) *Tvångsomhändertagande av barn. En studie av lagar, professionerna och praktiken under 1900-talet*. Stockholm: Rapport i socialt arbete nr 61, Stockholms Universitet, Socialhögskolan.
- Lundström, T. (2000) *Om kommunernas sociala barnavård*. I: M. Szebe-hely. (red.). SOU 2000:38, Valfärd, vård och omsorg, forskarantologi, 2000.
- Lundström, T. (2000) *Om kommunernas sociala barnavård*. I: M. Szebe-hely. (red.). SOU 2000:38, Valfärd, vård och omsorg, forskarantologi, 2000.
- Lundström, T & Wiklund, S. (2002) *Att växa upp i familjer med långvarigt försörjningsstöd*. FoU-rapport 2000:3. Stockholms stad. Stockholms Universitet: Stockholm.
- Länsstyrelsen i Stockholms län. (2002) *Rätten till sitt eget liv*. Rapport 2002:13. Länsstyrelsen: Stockholm.
- Mørch, S. (1985) *Att forske i ungdom: et socialpsykologisk essay*. Köpenhamn: Rubikon.
- Mørch, S. (1997) *Individualisering och deindividualisering: perspektiv på unga och våld*. I B. Isenberg & F. Oddner (red.). *Seendets pendel: fest skrift till Johan Asplund*. Brutus Östlings bokförlag Symposium.
- Mørch, S. (1996) *Ungdomsliv som social konstruktion*. I: Hedegaard (red.). *Praksisformers forandring-personlig udvikling*. Aarhus Universitets-forlag.
- Mørch, S. (1997) *Individualisering och deindividualisering: perspektiv på unga och våld*. I B.
- Isenberg & F. Oddner (red.). *Seendets pendel: fest skrift till Johan Asplund*. Brutus Östlings bokförlag Symposium.
- Olsson, G (1998) *Adolescent depression: epidemiology, nosology, lifestress, and social network*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
- Ohrlander, K. (1992) *I barnens och nationens intresse. Socialliberal reformpolitik 1903-1930*. Stockholm: Almqvist & Wiksell Förlag.
- Penton, R (1999) *Street-Children in ten countries in Central and Eastern Europe - An overview*. World bank report.
- Salonen, T *Övervältring från socialförsäkringar till socialbidrag*. Meddelande från Socialhögskolan/ Lunds universitet 1997:8
- Sallnäs, M. (2000) *Barnavårdens institutioner: framväxt, struktur och ideologi*. Akademisk avhandling. Stockholm: Stockholms Universitet: Institutionen för socialt arbete.
- Lundström, T & Sallnäs, M. (2003) *Klass, kön och etnicitet i den sociala barnavården*. Socialvetenskaplig tidskrift, Nr2-3 pp193-213
- Sarnecki, J. (1989) *Juvenile Delinquency in Sweden. An overview*. Stockholm: BRÅ.
- Sarnecki, J. (1995) *Problemprofiler hos ungdomar inskrivna på särskilda ungdomshem i Stockholms län åren 1990-1994. Uppföljning av § 12 vård i Stockholms län*. Stockholm: SiS.
- Schröder, L. (1991) *Springpojkar och språngbräddor. Om orsak till och åtgärder mot ungdomars arbetslöshet*. Dissertation Series 18. Stockholm: Institutet.
- Sjöblom, Y. (2002) *På väg ut. När ungdomar rymmer och kastas ut hemifrån*. Akademisk avhandling: Stockholms universitet: Institutionen för socialt arbete.
- Schlytter, A. (1999) *Kön och juridik i socialt arbete*. Lund: Studentlitteratur.
- Socialstyrelsen. (1997) *11 röster om socialbidrag*. SoS-rapport 1997:5. Stockholm.
- Socialstyrelsen. (1998b) *Individ- och familjeomsorgens arbete med ungdomar*. SoS rapport 1998:5 Stockholm.

- Socialstyrelsen: *Epidemiologiskt centrum*. (2001) Folkhälsorapport 2001. Socialstyrelsen 2001. Stockholm.
- Socialstyrelsen: *Epidemiologiskt centrum*. (2000) Social rapport 2000. Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen (2002). *Skolhälsovården i tio kommuner i Sydsvetige*. Stockholm.
- Socialstyrelsen (2002) *Flickor som lever under hot och tvång i familjer med starkt patriarkala värderingar*. Meddelandeblad Nr 6/02.
- SOU (1998:31) *Det gäller livet*. Nordstedts Tryckeri AB. Stockholm.
- SOU (2000:3) *Välfärd vid vägskalet. Utveckling under 1900-talet*. Delbetänkande från Kommittén Välfärdsbokslut. Stockholm 2000.
- SOU (2000:19). *Från dubbla spår till elevhälsa*. Göteborg:Gothia.
- SOU (2000:41) *Välfärd, ofärd och ojämlikhet. Levnadsförhållanden under 1990-talet*. Rapport från Kommittén Välfärdsbokslut. Stockholm 2000.
- SOU (2000:77) *Omhändertagen. Samhällets ansvar för barn och unga*. Betänkande av LVU-utredningen.
- SOU (2001:55) *Barn och ungdomars välfärd*. Kommittén Välfärdsbokslutet. Stockholm 2001.
- SOU (2001:95) *Att motverka hemlöshet. En sammanhållen strategi för samhället*. Nordstedts AB Stockholm.
- Stein, M. (1999) *Still Running*. London: The Childrens society.
- Rädda Barnen(2002) *Barns ekonomiska utsatthet*. Stockholm 2002.
- De Rosa, C., Montgomery, S., Kipke, M., Iverson, E., Joanne, L. & Unger, J. (1999) *Service utilization among homeless and runaway youth in Los Angeles, California: rates and reasons*. Journal of Adolescent Health, 24:pp 190-200.
- Utredning och statistikkontoret,USK (2002). *Förändrad elevsammansättning på gymnasieskolan i samband med ändrad intagningsprincip*. Stockholms stad.
- Wade, J., Biehal, N., Clayden, J. & Stein, M. (1998) *Going missing. Young people absent from care*. Chichester: John Wiley & Sons.
- Vinnerljung, B., Sallnäs, M. & Kyhle-Westermarck, P. (20001) *Sammanbrott vid tonårsplaceringar. Om ungdomar i fosterhem och på institution*. Centrum för utvärdering av socialt arbete. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Vinnerljung, B. (2001) *Dygnsplacering av tonåringar. Ungdomars villkor och samhällets vård*. Socialtjänstforum. FAS, Socialstyrelsen, Svenska Kommunförbundet.
- Vinnerljung, B., Sallnäs, M. & Oscarsson, L. (1999) *Dygnsvård för barn och ungdom 1983-1995. Förändring i vårdlandskapet sedan socialtjänstlagens tillkomst*. Socionomens forskningssupplement 1999, nr 8, s.1-20.
- Whitbeck, L. & Simons, R. (1990) *Life of the streets. The victimization of runaway and homeless adolescents*. YOUTH & SOCIETY, 22, 1, pp. 108-125.
- Young, R., Godfrey, W., Matthews, B. & Adams, G. (1983) *Runaways: A review of negative consequences*. Family Relations, 32, pp. 275-281.

